

Varèse Edgar (1883-1965)

Kompozytor i dyrygent uznany za jednego z największych innowatorów [w muzyce XX wieku](#)

Edgar Varèse urodził się 22 grudnia 1883 roku w Paryżu. Zainteresowanie muzyką wykazywał od dziecka, a gdy w 1893 roku jego rodzina przeniósł się do Turynu (urodzony w Piemontcie ojciec był naturalizowanym Francuzem), chłopiec rozpoczął systematyczną naukę muzyki. Najpierw studiował harmonię i [kontrapunkt](#) prywatnie, a potem grę na perkusji w konserwatorium. Podjął też pierwsze próby kompozytorskie — w wieku 17 lat skomponował nawet [operę](#). Zamiłowania Edgara nie były jednak dobrze widziane przez ojca, który spodziewał się, że syn — jak on — zostanie inżynierem. Mimo konfliktu z ojcem w wieku 21 lat Varèse wstąpił do Schola Cantorum w Paryżu, by studiować kompozycję u Alberta Roussela oraz dyrygenturę u Vincenta d'Indy. Potem przeniósł się do paryskiego konserwatorium do klasy Charles'a Widora. Niestety, [partyтуры](#) młodzieńczych dzieł Varèse'a zaginęły w czasie I wojny światowej.

W 1908 roku Edgar przeniósł się do Berlina. Tam w 1910 roku [Richard Strauss](#) zaaranżował mu debiut kompozytorski. Jednak premiera *Bourgogne* (1908) nie spotkała się z uznaniem, a kompozytor zniszczył partyturę. Do poszukiwania własnego stylu muzycznego zachęciły go spotkania z [Claudem Debussym](#) i Ferruccio Busonim — autorem koncepcji nowej estetyki muzycznej, która bardzo go zafascynowała. Wybuch wojny zniweczył plany Varèse'a w zakresie kariery dyrygenckiej, a sam twórca w 1915 roku zdecydował się wyjechać do Ameryki. Początkowo zarabiał na życie instrumentując, kopiując nuty i dając lekcje muzyki, ale od momentu, gdy z sukcesem zadyrygował *Requiem Hectora Berlioz*a w Nowym Jorku, otworzyły się przed nim koncertowe estrady. W 1921 roku wraz z Carlosem Salzedo założył International Composers Guild, która przez 6 lat istnienia dała premiery 56 współczesnych kompozycji, w tym dzieł [Schönberga](#), [Strawińskiego](#), [Berga](#), [Hindemitha](#), [Bartóka](#), [Weberna](#) i Cowella.

Pierwszym większym utworem skomponowanym przez Varèse'a w USA było *Amériques* (1921), po którym nastąpiła seria istotnych dla rozwoju jego języka muzycznego kompozycji — *Offrandes* (1922), *Hyperprism* (1923), *Octandre* (1924) i *Intégrales* (1925). Muzyka zorganizowana jest w nich w bloki mas brzmieniowych. Subtelne kontrasty w zakresie [barwy](#), [faktury](#), [rytmu](#) i wysokości dźwięku tworzą wrażenie falowania i przepływania swoistych „obrazów dźwiękowych”.

Edgar Varèse, *Amériques*

W latach 20. i 30. Varèse wielokrotnie podróżował między Ameryką a Europą. W Paryżu eksplorował możliwości

brzmieniowe instrumentów takich jak [fale Martenota](#) czy [theremin](#), wykorzystany w *Equatorial* z 1932 roku. W *Ionisation* (1931) zademonstrował z kolei nieznane wcześniej możliwości operowania orkiestrowym zespołem [instrumentów perkusyjnych](#).

Varèse marzył o „wyzwoleniu dźwięku” z ograniczeń skali, stroju równomiernie temperowanego, o oderwaniu muzyki od dotychczasowych zasad rządzących jej strukturą. Bezskutecznie starał się zrealizować pomysł zbudowania nowego, uniwersalnego instrumentu muzycznego. Szukał wsparcia w Guggenheim Foundation i w Bell Telephone Company, próbował swą ideą zainteresować producentów filmowych. Brak sukcesu doprowadzał go do frustracji — w pierwszej połowie lat 40. przestał komponować, a w 1943 roku założył New York Chorus, z którym wykonywał muzykę [barokową](#) i [renesansową](#), odwołując się do rozbudzonych jeszcze na studiach zainteresowań muzyką dawną.

Największy sukces i sławę osiągnął Varèse dzięki *Poème électronique* — dziełu zamówionym na Wystawę Światową w Brukseli w 1958 roku. Zaprezentowany w zaprojektowanym przez Le Corbusiera pawilonie Philipsa [utwór na taśmie](#) wypełnił pomieszczenie niezwykłym brzmieniem z ponad 400 głośników, tworząc realistyczne poczucie przestrzenności muzyki. Ostatnim utworem Varèse'a okazał się *Nocturnal* z 1961 roku. Kompozytor planował jeszcze napisanie [wokально-instrumentalnego](#) dzieła pt. *Nuit*, jednak jego ukończenie uniemożliwiła mu choroba. Zmarł 6 listopada 1965 roku w nowojorskim szpitalu, w wyniku pooperacyjnego zakażenia. Jego ciało zostało — zgodnie z ostatnią wolą — skremowane, a prochy rozsypane.

dr hab. Iwona Lindstedt

Ciekawostki

Ogromnie zafascynowany muzyką Varèse'a był Frank Zappa — ikona ekscentrycznego rocka i jazzu. Z religijną niemal obsesją słuchał perkusyjnych *Jonizacji*, co doprowadziło go do odkrycia innych modernistycznych kompozytorów i stylów.

Niektóre nieukończone lub pozostające w szkicach dzieła do obiegu artystycznego włączył opiekun spuścizny Varèse'a — Chou Wen-Chung. Tak stało się np. z *Etude pour Espace* (1947) na chór, 2 fortepiany i perkusję. Kompozycja ta była studium do *Espace*, koncepcji swoistego „przestrzennego montażu dźwiękowego”, który miał być transmitowany jednocześnie z wielu miejsc na ziemi i następnie resyntetyzowany.

[Zobacz rysunek Andrzeja Wieteski o Edgarze Varese.](#)